

Bonifacije VIII., papa koji nije znao za dodvoravanje

Željko TOLIĆ, Split

<https://www.doi.org/10.17234/9789533790343.46>

U kasnom srednjem vijeku, nakon abdikacije Celestina V. (1294.), za papu je u zakonito sazvanim konklavama i na zakonit način izabran kardinal Benedetto Gaetani, koji je kao novoizabrani papa uzeo ime Bonifacije VIII. (1294. – 1303.), čiji devetogodišnji pontifikat spada ne samo među najburnije, nego i najznačajnije u crkvenoj povijesti. Od izbora za papu pa sve do svoje smrti papa Gaetani je rijetko uživao u miru. Stalno je bio u nekim sukobima koje on – na temelju kritičko-povijesne analize događaja – nije želio niti ih tražio, ali su oni tražili i pronašli njega. No u svim tim događajima Bonifacije VIII., čiji se pontifikat referirao i na naše krajeve osnutkom Šibenske biskupije, ostao je dosljedan, odlučan i nepopustljiv u obrani kanonskih i crkvenih prava, neovisno o tome je li se radilo o moćnom francuskom vladaru Filipu IV. Lijepom, s kojim je gotovo cijeli pontifikat bio u napetim odnosima, o franjevačkim „spiritualcima“, moćnoj rimskoj velikaškoj obitelji Colonna, ili nekom drugom. Brojne bule koje je u tim prigodama objavio nisu bile ni dodvorničke ni populističke, već upravo suprotno: jasne, oštre i nadasve pravedne, u skladu sa sviješću koju je Bonifacije VIII. imao o sebi kao vrhovnom pastiru i Crkvi koju je predvodio u tim prijelomnim vremenima. Ovaj članak ima dva dijela. Prvi je naslovljen: „Od 1294. do 1301. godine“ i sadrži šest odnosnih podnaslova u kojima autor govori o izboru i karakteru Bonifacije VIII., o njegovu sukobu s franjevačkim spiritualcima, sukobu sa rimskom velikaškom obitelji Colonna i s francuskim kraljem, kao i znamenitoj buli Clericis laicos koju je potonji sukob iznjedrio, te o osnutku Šibenske biskupije i Jubilarnoj godini. Drugi dio, koji ujedno predstavlja i burniji dio Bonifacijeva pontifikata, nosi naslov: „Od 1301. do 1303. godine“. Kao i u prvom, autor i u drugom dijelu podastire odnosne podnaslove u kojima govori o krucijalnim temama iz posljednjih godina Bonifacijeva pontifikata, kao što su: nastavak sukoba s francuskim kraljem i u tom kontekstu objavljenim bulama Salvator mundi i Ausculta fili carissime, zatim o manipulacijama francusko-ga dvora oko krivotvorenja potonje bule, o važnom konzistoriju u Anagniju i znamenitoj buli Unam Sanctam, o atentatu na papu Bonifacije i njegovoj smrti te na koncu o maštovitim optužbama protiv njega u režiji francusko-ga dvora.

Ključne riječi: Bonifacije VIII., Ljudevit IV. Lijepi, Colonna, Šibenska biskupija, bula

Na Petrovoj stolici u Rimu, kao nasljednici apostola Petra, izmijenile su se brojne osobe različitih profila: među njima nalazimo mučenike, svece i blaženike, ali također nepotiste i notorne grešnike. Pojedini su u tom nizu ostavili trag kao založni evangelizatori i reformisti, drugi kao graditelji, treći kao mecene i izvrsni organizatori. Među onima s papinskom tijarom na glavi bilo je dječaka, pravih ratnika i kolebljivih duša, ali i vrlo hrabrih osoba. Tražimo li osobe s potonjom oznakom nemoguće je, primjerice, zaobići Leona I., Grgura I. i VII., Inocenta III. i druge. U krug s takvom oznakom nedvojbeno spada i papa s kojim se bavimo u ovom izlaganju, Bonifacije VIII. Premda povjesničari o njemu i danas promišljaju te iznose različite sudove, nerijetko i oprečne, ipak se ne može prijeći preko činjenice da je njegov pontifikat bio jedan

od značajnijih u crkvenoj povijesti. Ovaj smo rad podijelili u dva osnovna naslova – prvi: *Od 1294. do 1301. godine*; drugi: *Od 1301. do 1303. godine*, svaki s odnosnim podnaslovima – to ćemo pokušati i obrazložiti.

I. Od 1294. do 1301. godine

1. Izbor i karakter

Nakon samoinicijativnog odreknuća od papinstva Celestina V. (5. srpnja – 13. prosinca 1294.), s nadimkom „*pontifex angelicus*“, koji je bio svet čovjek, ali u upravnim poslovima papinske kancelarije i uopće nekog vodstva u Crkvi posve neiskusna, gotovo naivan¹, kardinalski je zbor na konklavama održanim u tvrđi Castelnuovo u Napulju, izabrao njegova nasljednika, kardinala Benedetta (Benedikta) Gaetania, koji je uzeo ime Bonifacije VIII. (1294. – 1303.)².

Novoizabrani papa rođen je 1235. godine u Anagniu, malom gradiću jugoistočno od Rima, u pokrajini Lazio, koji se zbog činjenice da su četvorica papa potjecali iz njega – Inocent III. (1198. – 1216.), Aleksandar IV. (1254. – 1261.), Grgur IX. (1227. – 1241.), Bonifacije VIII. – kiti nadimkom: „grad papâ“. Potjecao je iz plemićke obitelji; otac Roffredo i majka Emilija imali su više djece: najstariji je bio Roffredo, a Benedetto među najmlađima. Nakon što je Benedetto postao papa, obitelj Gaetani vrtoglavo se uzdigla te je, zahvaljujući svojim posjedovnim i financijskim danostima, postala jedna od najutjecajnijih obitelji u toj pokrajini (Rendina 2005: 506). Određenu protutežu činile su joj druge dvije velikaške obitelji: Colonna, koja je u to vrijeme također bila u usponu, te nešto slabija Orsini; obje su bile u rodbinskim vezama s Gaetanijima (Kottje & Moeler 2008: 169) i iz njih je potjecalo nekoliko vrlo utjecajnih kardinala u tadašnjem kardinalskom kolegiju: Jakov i Petar iz obitelji Colonna, a Matej iz obitelji Orsini.

Gaetani je studirao svjetovno i kanonsko pravo u Bologni te se smatrao nasljednikom velikih jurista na papinskoj stolici, kao što su Inocent III. i Inocent IV. (1243. – 1254.). Nakon studija najprije je bio bilježnik u papinskoj kuriji, a zatim je u istoj postao i tajnik; u tom je svojstvu obavio i neke poslaničke zadaće u Francuskoj i Engleskoj. Martin IV. (1281. – 1285.) imenovao ga je kardinalom đakonom (1281.), a Nikola IV. (1288. – 1292.) kardinalom prezbiterom (1291.)³. Duhovnost mu nije bila jača strana: dapače, bila je slaba i površna. K tome, bio je krut, nerijetko neljubazan i sarkastičan, zbog čega je stekao brojne neprijatelje (Bihlmeyer & Tuechle 1990: 26).

Bonifacijev dolazak na kormilo Crkve odvijao se sukladno odredbama konstitucije *Ubi periculum* Grgura X. iz 1274. godine, koja sadrži čitav niz proceduralnih uputa o konklavama i izboru novoga pape. Jedinu „mrlju“ u tom smislu iznosi Bonifacijev suvremenik, znameniti Dante Alighieri († 1321.), koji je prema Bonifaciju VIII. bio nesklon i vrlo podozriv. On smatra da je Gaetani na papinsko prijestolje došao zahvaljujući simoniji, zbog čega ga je u svom glasovitom spjevu *La divina comedia* smjestio u svoj „pjesnički“ pakao, kao i njegova prethodnika Nikolu III. (1277. – 1280.) (*Inferno*, XIX, 52–57); k tome ga, na usta Guida iz Montefeltra (†1298.), vojnog stratega koji je pred kraj života postao redovnik, naziva i „knezom novih farizeja“ (*principe de' novi Farisei*) (*Inferno*, XXVII, 85). Osim te pjesničke mašte, nikakvi drugi izvori i dokazi o simoniji prilikom Bonifacijeva izbora ne postoje. Stoga se sasvim pouzdano može konstatirati: Gaetani je nedvojbeno bio među onim kardinalima koji su neiskusnom Celestinu V. dobronamjerno savjetovali da odstupi s papinske stolice, jer je uviđao da bi Crkva pod njegovim nekompetentnim vodstvom – izložena

¹ Celestinovo odstupanje nije u Crkvi bila novost. Papinstva su se prije njega odrekli sveti Poncijan (230. – 235.), koji je u vrijeme progona u prvim stoljećima kršćanstva deportiran na Sardiniju; sveti Silverije (536. – 537.), koji se, svrgnut i deportiran, odrekao papinske službe radi mira u Crkvi u korist protupape Vigilija koji je tada postao njegovim zakonitim nasljednikom (537. – 555.); Ivan XVIII. (1004. – 1009.), koji se odrekao papinstva te kao običan monah živio u samostanu svetog Pavla izvan rimskih zidina. Usp. Andreoli *et al.* 1993: 12, 28–29, 57; Kelly 1995: 351–354; Rendina 2005: 56–57, 143–150, 358–399, 503–506.

² O Bonifaciju VIII. postoji obilna literatura. Ograničavamo se navesti samo ona djela kojima ćemo se služiti tijekom izlaganja: Bihlmeyer & Tuechle 1990: 25–32; Jedin 1993: 319–330; Guillemain 1994: 129–174; Kelly 1995: 354–358; Torressani 2000: 336–341; Mezzadri 2001: 45–54; Pio 2002; Kovačić 2004: 225–234; Martina 2004: 61–64; Rendina 2005: 506–515; Kottje & Moeler 2008: 169–172; Saraco 2018: 127–132.

³ Andreoli *et al.* 1993: 88; Kelly 1995: 355..

državno-političkim interesima napuljskog kralja Karla II. Anžuvina (1285. – 1309.) i drugim uljezima na papinskom dvoru – mogla upasti u velike neprilike. Taj Gaetanijev čin/savjet imao je u vidu samo dobrobit Crkve, a njegov eventualni dogovor s kardinalima oko izbora novog pape, koji je pao upravo na njega, čin je kolegijalnosti, s jedne, i iskrene brige za Crkvu, s druge strane, koji se ni u kojem slučaju ne može svesti na subjektivni pjesnički doživljaj i okvalificirati kao simonija.

Nedugo nakon izbora za papu, Bonifacije VIII. je donio niz omraženih, ali važnih odluka: opozvao je i suspendirao sve Celestinove odluke, izuzev onih koje su se odnosile na imenovanje kardinala; iz papinske kurije odstranio je nepovjerljivo osoblje koje je njegova neiskusnog prethodnika više puta dovelo u zabludu, čak ga i varalo tako da je Celestin, i ne znajući, jednu te istu crkvenu nadarbinu dijelio trojici ili čak četvorici ljudi; papinsku kuriju, koju je Celestin V. na prijedlog lukavog napuljskog kralja smjestio u Napulj, vratio je u njezino tisućljetno sjedište, u Rim (Mezzadri 2001: 45; Saraco 2018: 127; Kovačić 2004: 225).

Međutim, njegove karakterne crte pribavile su mu, rekosmo, brojne neprijatelje, među kojima su se osobito isticao saveznički „trijumvirat“: franjevački „spiritualci“, obitelj Colonna i francuski kraljevski dvor. Sa svima njima Bonifacije VIII. je ušao u sukob koji je u sve tri varijante bio silovit, bespoštedan i, na koncu, za njega osobno tragičan.

2. Sukob s franjevačkim „spiritualcima“

„Spiritualci“ (*spirituales* ili *fratres spirituales*: duhovna braća) su skupina koja u franjevačku povijest ulazi u drugoj polovici 13. stoljeća, u vrijeme kad se u Franjevačkom redu, pod utjecajem obrazovanja braće, pojavljuje tendencija koja franjevački način života nastoji što više usličniti monaškom, osobito benediktinskom: veliki samostani, zajednički život, liturgijski život, studij, biblioteke⁴. Protivno tome, franjevački spiritualci, naglašavajući ideju da duhovni sinovi i sljedbenici sv. Franje Asiškoga (†1226.) nisu „monasi“ nego „braća“ (*fratres*), zanosno i radikalno teže *ad normam Regulae* i povratku izvornim idealima Reda iz Franjina vremena: naspram velikim crkvama daju prednost malim kapelama; eremitorijima (lat. *eremitarium*: pustinjačka nastamba, samotište) spram prostranim samostanima; prošnji naspram sigurnom životu; svjedočanstvu života naspram znanosti itd. U dnu te njihove težnje stajalo je franjevačko Pravilo (*Regula franciscana*), koje su oni jednostrano promišljali, a na poseban način „pitanje svih pitanja“ – *paupertas franciscana* (franjevačko siromaštvo), koje je predstavljalo gordijski čvor onodobnog franjevaštva. Ne uvažavajući prirodni razvoj Reda, kao ni posebna tumačenja Pravila što ih je Sveta stolica kao najviši crkveni autoritet s vremena na vrijeme iznosila na zahtjev Reda, spiritualci su ušli u otvoreni sukob ne samo s Redom, nego i sa Svetom stolicom, kojoj su negirali pravo tumačenja i, još manje, ublažavanja Pravila, poglavito zavjeta siromaštva.

Franjevački spiritualci ponajviše su koncentrirani u središnjoj Italiji, poglavito u trima pokrajinama (Umbriji, Markama i Toskani), te u južnoj Francuskoj (Provansi). Uglavnom su bili braća laici koje su predvodili vrlo gorljivi i učeni ideolozi. U južnoj Francuskoj začetnik im je bio Hugo iz Digne (*Hugues de Digne*, † 1255.), provincijal u Provansi i istaknuti propovjednik, a potom je vodstvo preuzeo fra Petar Ivan Olivi († 1298.). Talijanske je pak spiritualce predvodilo nekoliko ideologa: toskanske je predvodio fra Hubertin iz Casalea († 1329.), a markijske fra Petar (Liberat) iz Macerate te, nakon njegove smrti (1307.), fra Petar iz Fossombronea, znatno poznatiji kao Anđeo Klarenski (*Angelo Clareno*, † 1337.), čovjek široke naobrazbe i utjecajnih prijateljstava, koji je svoje ideje izložio u opsežnom *Expositio regulae*, u *Historia septem tribulationum* i drugim polemičkim spisima.

Spiritualci su bili snažno prožeti i nadahnuti „joakimizmom“, naukom koji je proizišao iz filozofsko-teološkog promišljanja talijanskog mistika i cistercitskog opata Joakima iz Fiore (*Gioacchino da Fiore*), rođenog oko 1130. u Celico u Kalabriji i preminulog 1202. u San Giovanni in Fiore, koji je razvio teološko učenje o povijesti spasenja u tri razdoblja: a) razdoblje Oca, kojega predvodi *ordo coniugatorum* i koje se proteže od Adama do Krista; b) razdoblje Sina, kojega predvodi *ordo clericorum* i koje obuhvaća razdoblje od Krista do njegova vremena; c) razdoblje Duha Svetoga, koje treba predvoditi *ordo monachorum*. Ovo

⁴ Budući da bi u idućem broju znanstvenog časopisa *Croatica Christiana Periodica*, pod naslovom: „Nastanak i razvoj opservancije u franjevačkom redu do ekumenskog sabora u Konstanzu“, trebao izići moj članak u kojem se opširno govori i o franjevačkim spiritualcima, iz tih razloga u ovom podnaslovu ne upotrebljavam nikakve bilješke.

potonje, koje je ujedno i doba kontemplacije, donijet će i revolucionarne promjene u kojima će hijerarhijska, sakramentalna i pravna Crkva biti nadiđena i zamijenjena uspostavom duhovne Crkve (*Ecclesia spiritualis*) u kojoj će jedan novi red, koji će sačinjavati *virii spirituales*, tj. siromašni i „maleni“, pod vodstvom jednog „anđeoskog pape“ (*pontifex angelicus*), predstavljati novi model kršćanskog života; to novo, treće, razdoblje, naučavao je cistercitski opat, bit će najavljeno pojavom tzv. „anđela šestog pečata“, koji će donijeti *vječno Evanđelje svim narodima* (Otk 14, 6). Te Joakimove ideje, obavijene u proročko ruho, snažno su rasplamsale maštu franjevačkih spiritualaca, koji su „anđeoskog papu“ prepoznali u Celestinu V., a „anđela šestog pečata“ u svome Utemeljitelju, svetom Franji Asiškom, koji je urešen „znakom Boga živoga“ (tj. stigmama) i nositelj „vječnog Evanđelja“ (tj. Pravila).

Premda se Bonifacije VIII. još kao kardinal zauzimao za prosjačke redove (*ordines mendicantium*: franjevci, dominikanci, karmelićani, augustinci i serviti) i pred profesorima Pariškog sveučilišta branio njihova prava, franjevački spiritualci ga nisu prihvatili već radikalno odbacili, jer su se teško mirili s odreknućem „anđeoskog pape“, koji je ujedno bio i njihov zaštitnik: rezignirano su i, dakako, neutemeljeno počeli tvrditi da je Celestinovo odreknuće bilo pravno neutemeljeno te da je Bonifacije VIII. uzurpator papinske tijare. Što više, u svojim su nastupima otišli i korak dalje te su i njegove prethodnike – Grgura IX. (1227. – 1241.) i Nikolu III. (1277. – 1280.), zbog dviju bula (*Quo elongati*, koju je objavio prvi, i *Exiit qui seminat*, koju je objavio drugi) – proglasili krivovjercima, jer su se usudili tumačiti franjevačko Pravilo koje je, tvrdili su, Franji objavio Krist. No, hladni pravnik ubrzo je uzvratio: svjestan da raspolaže s *plenitudo potestatis*, bespoštedno je ušao u sukob s tom „franjevačkom desnicom“ i njezinim vođama te bulom *Firma cautela* (1296.) ekspresno izopćio sve spiritualce, ne ustručavajući se pritom upotrijebiti i represivni aparat, Inkviziciju. Razbijeni spiritualci razbježali su se na sve strane, također i izvan talijanskih granica; Anđeo Klarenski je, primjerice, pobjegao u Grčku. Međutim, to nije riješilo problem: premda su tom Bonifacijevom bulom bili uzdrmani i obezglavljeni, spiritualci ipak nisu nestali; njima će se još dugo i ozbiljno baviti Bonifacijevi nasljednici: Klement V. (1305. – 1314.), Ivan XXII. (1316. – 1334.), Martin V. (1417. – 1431.) i Eugen IV. (1431. – 1447.).

3. Sukob s obitelji Colonna

Osim sa franjevačkim spiritualcima, Bonifacije se zapleo u ozbiljan sukob i sa spomenutom obitelji Colonna koja je – za razliku od drugih velikaških obitelji, koje su sve više propadale i gubile svoje nekadašnje značenje – bila u usponu. U vrijeme Bonifacija VIII. ta je vrlo razgranata obiteljska zajednica bila vrlo bogata i moćna. Iz nje su potjecala i dvojica kardinala: Jakov i sinovac mu Petar. Isprva su Colonne bila na strani Bonifacija VIII., njegove pristaše, te su se nadali da će s njegovom pomoći još više uzdići svoj rod i proširiti svoju moć. Uostalom, dvojica kardinala Colonna dali su mu svoj glas prilikom izbora za papu. Međutim, kako je novi papa zauzeo drukčiji smjer te veću naklonost iskazivao njihovim suparnicima, obitelji Orsini, a nije zanemario ni vlastiti rod, to je Colonnama bio znak za uzbunu i promjenu stava: od početnih pristaša prometnuli su se u otvorene neprijatelje prema papi povezujući se s njegovim oponentima, već spomenutim franjevačkim spiritualcima i francuskim dvorom (tada već izrazitim papinim protivnikom). Smišljali su taktiku i čekali prikladan trenutak da se dignu protiv Bonifacija VIII.

I doista, nije prošlo mnogo vremena, Colonne i Bonifacije VIII. ušli su u otvoreni sukob, do istrebljenja, a povod mu je bio „gerilski prepad“ na Apijskoj cesti (*via Appia*) na povorku koja je na osamdeset mazgi prenosila veliku sumu novca iz Rima u Anagni; taj ogromni novac trebao je poslužiti za teritorijalnu ekspanziju Gaetanijeva roda, konkretno za kupnju posjeda Ninfa koji se nalazio u neposrednoj blizini posjeda koji je bio u rukama Colonna. Prepad na Apijskoj cesti izvršio je Stefano (Stjepan) Colonna, sinovac kardinala Jakova i brat kardinala Petra Colonne, koji je 3. svibnja 1297., s naoružanom četom, presreo povorku te zaplijenio i oteo sve blago. Dobivši obavijest o tom drumskom razbojstvu, papa je žurno sazvaio konzistorij (kardinalsko vijeće) na kojemu je obitelji Colonna rezolutno postavio tri uvjeta: prvi, da Colonne vrate što su oteli; drugi, da se vođa napada Stjepan Colonna prijavi u zatvor; treći, da Colonne u vlasništvo Rimske crkve predaju glavne obiteljske posjede, tj. *castra Zagarolo*, Colonna i, njima najvažniju, Palestrinu. Od tih uvjeta Colonne su pristale samo na prvi, povrat blaga. K tome, tjedan dana nakon tog razbojstva, 10. svibnja, sastali su se u kući/utvrdi Petra Contia u Lunghezzi. S njima su ondje bile i njihove pristaše, među kojima i trojica franjevaca⁵, te su izradili „instrumentum publicum“, poznat kao *Proglas iz Lunghezze* (*Manifesto*

⁵ Jedan od njih bio je i pjesnik „frater Iacobus Benedicti de Tuderto“, poznatiji kao fra Jakopone de Todi. Usp. Costa 1997: 39.

di Lunghezza), koji su zatim odaslali u svijet: u njemu su tvrdili da je Celestinovo odreknuće od papinstva nevaljano i protupravno te da Bonifacije VIII. nije zakoniti papa, što će oni i dokazati na koncilu koji se radi toga treba čim prije sazvati⁶. Preko svojih tekliča Colonne su taj proglas položili na glavni oltar u bazilici Sv. Petra u Rimu, ali i na vrata ostalih rimskih bazilika.

Kako je bilo i za očekivati, Bonifacije je odlučno reagirao: istoga je dana sazvao konzistorij te ekspresno izopćio kardinale Jakova i Petra lišivši ih kardinalske časti. Uz dvojicu kardinala, osuda, kojom su lišeni posjeda te svakog drugog crkvenog i svjetovnog dostojanstva, je pala i na druge članove obitelji Colonna: Agapita, Stjepana, Jakova zvanog „Sciarra“ (Šara), Ivana i Odonu, sve odreda braću kardinala Petra Colonne. No, kao da im to nije bilo dovoljno, Colonne su iz Palestrine, 16. svibnja, poslale u svijet novi proglas u kojem su potvrdili ranije optužbe protiv Bonifacija VIII. Papin je odgovor i ovaj put bio brz i odlučan: bulom *Lapis abscisus*, od 23. svibnja 1297., proglasio ih je raskolnicima i svetogrdnicima te ih ponovno udario kaznom izopćenja i zapljenom njihovih dobara⁷. Međutim, ni to Colonne nije urazumilo pa su iz Palestrine, 15. lipnja iste godine, poslali svijetu novi, treći po redu, proglas protiv pape Bonifacija, koncipiran i stiliziran na način da bude poziv cijelom kršćanstvu, u kojem su starim optužbama pridodali nove: optužili su ga za tiranski apsolutizam prema kardinalskom kolegiju i gramzive namete na štetu kršćanstva. Budući da je sve slutilo na raskol – jer su se dvojica kardinala iz roda Colonna već odmetnula od pape, a protiv njega su već otvoreno nastupali francuski i napuljski dvor, kao i glavni kandidat za carsko prijestolje Albert Austrijski⁸ – ostali su kardinali smatrali svojom dužnošću dati svečanu izjavu u kojoj su, suprotno izjavama što su ih odašiljale Colonne, naveli da je Celestinovo odreknuće od papinstva bilo posve zakonito, kao što je bio zakonit i Bonifacijev izbor za papu. K tome, smatrali su potrebnim navesti i činjenicu da je Bonifacije prilikom izbora dobio glasove i dvojice kardinala Colonna koji su ga poslije izbora u više navrata priznali zakonitim papom, a zatim su se odmetnuli od njega te se dali u narušavanje crkvenog jedinstva.

Iako mu je ta izjava kardinalskog kolegija, u smislu podrške i lojalnosti, bila vrlo značajna, Bonifacije VIII. je pošao i korak dalje te je uslijedila i njegova osobna reakcija: 14. prosinca 1297. proglasio je protiv pobunjenih Colonna križarski rat. Ta križarska vojna, kojoj su se odazvali mnogi Talijani, nije bila usmjerena samo protiv dvojice raskolničkih (i posljedično tome heretičkih) kardinala iz obitelji Colonna, nego i protiv cijele njihove rodbine, pristaša i vazala⁹. Ne mogavši se oduprijeti, Colonne su bili prisiljeni predavati svoje gradove, a naposljetku i dragocjenu Palestrinu. Zatim su se u pokorničkoj odjeći, uključujući i dvojicu svojih kardinala, uputili u Rieti na poklon papi, gdje su se bacili na koljena i molili Bonifacija za oprost. Svjestan da je prvi pozvan oprostiti, papa je tako i postupio. No, budući da je pri tome bila nužna i određena zadovoljština za njihova razna nedjela i neutemeljene izjave, Bonifacije ih je smjestio u Tivoli, nedaleko od Rima, gdje su bili pod stražarskom prismotrom. No kako straža nije bila na visini zadatka, svi su oni uspjeli pobjeći iz Tivolija i pronaći utočište na dvoru francuskog kralja, glavnog i najmoćnijeg papina protivnika, gdje su, zajedno sa franjevačkim spiritualcima i najbližim kraljevim suradnicima, smišljali jednu od najgnusnijih osveta (Kelly 1995: 356.; Rendina 2005: 510; Cardini & Montesano 2006: 344). Nakon što su Colonne umakle iz Tivolija, papa više nije oklijevao: zapovjedio je da se Palestrina, kao središte njihove moći, do temelja razori te da se preko njezinih ruševina prijeđe plugom i prospe sol, što je bila jasna reminiscencija na razaranje antičke Kartage, s jedne, i razvidna potvrda njegova despotizma, s druge strane¹⁰.

⁶ O tom proglasu: Denifle 1889; Scholz 1903.

⁷ Thomas *et al.* 1884 – 1907: vol. I, poglavlja 967–972, br. 2389.

⁸ O njemačkom građanskom ratu i borbi za carsko prijestolje između Adolfa I. Nassauskog (1292. – 1298.) i Alberta I. Austrijskog (1298. – 1306.), kao i o nastojanjima potonjega da ga papa prizna za cara usp. Bihlmeyer & Tuechle 1990: 28; Torressani 2000: 339.

⁹ Papa je već 14. rujna 1297. udijelio oprost „ab omni pena et banno seu pena spiritali et temporalis“ svima koji se pridruže križarskim četama „ad impugnationem et expugnationem depopulationem et destructionem seu dampnationem et offensionem“ posjeda obitelji Colonna. Usp. Thomas *et al.* 1884 – 1907: vol. I, poglavlje 940, br. 2352.

¹⁰ Detaljan pregled događaja od otimanja blaga na Apijskoj cesti pa do razaranja Palestrine: Fumi & Cerlini 1914: 121–122.

4. Sukob s francuskim kraljem i bula *Clericis laicos*

Čitavi Bonifacijev devetogodišnji pontifikat podudarao se s vladavinom francuskog vladara, kralja Filipa IV. „Lijepoga“ (1285. – 1314.) iz dinastije Capet, o kojemu među povjesničarima postoje oprečna mišljenja: dok ga neki prikazuju kao sposobna, drugi mu tu sposobnost poriču i opisuju kao vrlo gramzljiva i pohlepna vladara (Kovačić 2004: 229), koji je zbog svoje ambicioznosti, teritorijalnih pretenzija i ratova – a posljedično tome i potrebe za novcem – ušao u otvoreni sukob s Bonifacijem VIII.

Povod tom sukobu bio je rat između Francuske i Engleske, zbog bogate pokrajine Flandrije, koja je po nasljednom pravu pripadala engleskoj kruni; na engleskom se prijestolju u to vrijeme nalazio kralj Edvard I. (1272. – 1307.). U tom ratu obojici su vladara bila potrebna velika novčana sredstva. Da ih namaknu, obojica su se odvažili ući u „zabranjenu zonu“ i „ubirati sa stabla s kojega im je bilo zabranjeno jesti“ (usp. Post 2, 16–17). Počeli su, naime, uvoditi namete i na crkvene prihode, ne obazirući se pritom na propise kanonskog zakona, kao ni na odredbe Trećeg lateranskog koncila (1179.) koji je, među ostalim, donio odluke i na tu temu. Edvard I. si je, primjerice, 1294. godine prisvojio samostanska i kaptolska dobra, kao i dobra viteških redova te konfiscirao dobra svih priorata kojima se matična kuća nalazila izvan njegova kraljevstva; k tome je, na jednom područnom koncilu, milom ili silom, ishodio polovicu prihoda engleske Crkve, a u studenom iste godine zatražio je da engleski parlament donese zakon po kojem će kralj dvije godine nesmetano uzimati desetinu od svih crkvenih dobara (Mezzadri 2001: 48–49).

Sličnu stvar je iste godine poduzeo i Filip Lijepi, koji je također na područnim koncilima francuskog klera zahtijevao dvogodišnju desetinu. Slijedeće, 1295. godine, nametnuo je da klerici od svojih osobnih prihoda daju stoti dio, a slijedeće je zaveo pedesetinu na sve prihode crkvenih i svjetovnih osoba (Mezzadri 2001: 49).

Ta samovolja i gramzivost dvojice vladara bila je povod za papinu intervenciju u zaštitu crkvenih prava. Energičan i temperamentan, kakav je već bio, objavio je bulu *Clericis laicos* (1296.), kojom je pod prijetnjom izopćenja zabranio da klerici, bez znanja Svete Stolice, daju bilo kakve prinose laicima, s jedne, te da vladari i njihovi službenici utjeruju poreze na crkvena dobra, s druge strane (Jedin 1993: 321). U tom smislu, Bonifacije u spomenutoj buli piše: „*Prošlost uči da su laici bili neprijateljski prema crkvenim osobama (tj. klericima), a to potvrđuju i iskustva današnjeg vremena. Vidimo kako se laici, nezadovoljni područjem vlastite uprave, nastoje uvući ondje gdje im nije dopušteno, ne vodeći računa da im je zabranjena bilo kakva vlast nad klericima i crkvenim dobrima. Prelatima te regularnim i svjetovnim klericima nameću teške namete [...] na različite načine upinju se crkvene osobe svesti u ropsko stanje i podložiti ih svojoj vlasti*“ (Mezzadri 2001: 49).

Međutim, te su papine riječi „otišle u vjetar“, jer se nijedna od zaraćenih strana nije osvrnula na njegovu bulu. Što više, francuski je kralj odgovorio oštrim protumjerama te zabranio izvoz srebra i drugih dragocjenosti s francuskog područja, a iz Francuske izagnao papinske sakupljače blaga i talijanske bankare, koji su to blago iz Francuske transferirali Svetoj Stolici (Bihlmeyer & Tuechle 1990: 27). No kako ti prihodi iz Francuske nisu bili zanemarivi, papi Bonifaciju nije preostalo ništa drugo doli ublažiti odluke i djelomično ustuknuti. Izjavio je da se spomenuta bula ne odnosi na feudalne obveze klera te je dopustio da klerici mogu kralju davati „spontane“ priloge; u žurnim pak slučajevima, o kojima će prosudbu donijeti sam vladar, autorizacija Svete Stolice nije nužna. K tome je, u znak dobrohotnosti i miroljubivosti prema francuskom vladaru, kanonizirao kraljeva djeda, kralja Luja IX. (1297.), nazvavši ga „Super homo“ (Mezzadri 2001: 49).

5. Osnutak Šibenske biskupije

Pontifikat Bonifacija VIII., na različite načine povezan i s našim krajevima, poglavito je povezan sa Šibenskom biskupijom i njezinim osnutkom 1298. godine (Tolić 1999: 240–245). Do te godine šibenska se Crkva, njezin kler i vjernici, nalazila u sastavu Trogirske biskupije od koje se željela odvojiti i imati vlastitu biskupiju, što nije prolazilo bez trzavica i napetosti koje su, započete 1197. godine, trajale cijelo stoljeće, točnije do pontifikata Bonifacija VIII. Naime, godine 1297. u Rim se uputio knez Juraj Šubić Bribirski – brat bana Pavla Šubića, knez Omiša i primorskih gradova (*civitatum maritimarum illustris comes*), a od 1274. do 1290. i knez Šibenika – koji se u Vječnom gradu osobno susreo s papom Bonifacijem i izložio mu želju Šibenčana. Iz Rima je zatim pošao u Napulj, gdje je o istoj stvari razgovarao s kraljicom Marijom, sestrom

ugarsko-hrvatskog kralja Ladislava IV. „Kumanca“ i suprugom Karla II., kralja Sicilije, te je zamolio da se i ona također zauzme kod pape za „šibensku stvar“. Bribirski knezovi su u to doba bili na vrhuncu moći te su se u borbi za hrvatsko-ugarsku krunu, nakon gašenja dinastije Arpadovća, zauzimali za napuljske Anžuvince, tj. za Karla Roberta, unuka kraljice Marije. Kako je Bonifacije VIII. vrlo uvažavao kraljicu, a ona, s druge strane, s cijelom svojom obitelji uvažavala bribirske knezove, toplo je papi preporučila šibensku stvar. Da udovolji kraljici, a imajući u vidu stoljetnu napetost između Šibenčana i Trogirana, papa se složio te su Šibenčani 1298. godine – zaslugom kneza Jurja, kraljice Marije i milošću Bonifacija VIII. – konačno dobili svoju biskupiju i biskupa.

Bulu o osnutku Šibenske biskupije – *Sacrosancta Romana ecclesia*, od 1. svibnja 1289. – Bonifacije je poslao dvojici nadbiskupa, zadarskom Henriku i splitskom Petru (oboje franjevci)¹¹, koji su kao papini delegati imali zadaću primijeniti njezine odredbe, tj. izdvojiti „*villam Sibenicensem*“ iz trogirске jurisdikcije i Šibenik proglasiti gradom (*civitas*). K tome, trebali su odrediti granice nove biskupije, koja je bila podređena Splitskoj nadbiskupiji, izabrati najpogodniju crkvu za katedralu, odrediti zgradu za biskupsku kuriju i, naposljetku, izabrati dostojnu osobu za šibenskog biskupa i posvetiti ga.

Nakon što su odredili crkvu sv. Jakova za katedralu (*ecclesiam sancti Jacobi [...] pro cathedrali Sibenicensi ecclesia erexerunt*) i izvršili druge pojedinosti koje su se u buli zahtijevale, dvojica su nadbiskupa naposljetku, 28. lipnja 1298., izabrali i prvoga šibenskog biskupa: fra Martina iz Raba, člana samostana sv. Franje u Šibeniku, kojega su sutradan i posvetili, uz asistenciju još nekoliko biskupa (ninskoga, hvarskoga, skradinskoga i korčulanskoga). Kako je crkva sv. Jakova bila premalena da primi veliko mnoštvo vjernika, obred posvete odvijao se na Šibenskom trgu (*in plathea Sibenici*).

6. Jubilarna godina

Pontifikat Bonifacija VIII. odvijao se na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće. Završetak 13. stoljeća i okrugla 1300. godina pružili su mu izvanrednu priliku da na konkretan način podsjeti na božansku povlasticu na osnovu koje on, kao Kristov namjesnik na zemlji i Petrov nasljednik, raspolaže ključevima kraljevstva nebeskoga („*Što god svežeš na zemlji, bit će svezano na nebesima; a što god odriješiš na zemlji, bit će odriješeno na nebesima*“, Mt 16, 19). Završetak stoljeća i s time povezana eshatološka očekivanja koja su, ne po prvi put, spontano nastala među vjernicima znatno su nadilazili židovske jubileje¹², što je dodatno učvrstilo papinu samosvijest kao „ključara“ i potaknuli ga na proglas jubilarne godine.

Da bi se nastanak i proslava jubilarne godine, prve u crkvenoj povijesti, bolje razumjeli, potrebno je imati u vidu i tadašnje povijesne okolnosti. Naime, gore spomenuto tumačenje povijesti spasenje u tri razdoblja, proizišlo iz promišljanja i pera Joakima iz Fiorea, sve je više, počevši od 1260. godine, zaokupljalo ljude i stvaralo uvjerenje o ulasku Crkve u „treće razdoblje“, tj. razdoblje Duha Svetoga. Franjevački spiritualci, Dante Alighieri, Arnaldo od Villanove samo su neki od onih koji su takvo uvjerenje pojačavali i učinili ga vrlo raširenim, poglavito u mediteranskom prostoru. U takvom duhovnom ozračju, s mislima na spasenje, u Rim su sa svih strana pristizali hodočasnici koji su se okupljali u bazilici Sv. Petra: bili su uvjereni da će u bazilici apostolskog prvaka zadobiti oprost grijeha i time postići vječno spasenje. Jacopo Gaetani Stefaneschi (1261. – 1341.), kardinal i nećak Bonifacija VIII., u svoju je kroniku zapisao kako se „*najednom pronio glas da onaj tko bi taj dan pošao moliti na grob sv. Petra dobio potpun oprost i, u narednim danima, oprost od sto godina*“ (Mezzadri & Lovison 2002: 93). To vjerničko mnoštvo koje je spontano nahrupilo u Petrovu baziliku u Rimu potaknulo je Bonifacija VIII. da *auctoritate Apostolica* udjeli oprosta i proglasi Jubilej. Inicijativa za prvu jubilarnu godinu u crkvenoj povijesti, dakle, nije pošla od pape ili Rimske kurije, nego od vjernika i njihovih eshatoloških očekivanja.

¹¹ Nakon što se ugasila dinastija Arpadovića, Bonifacije VIII. je želio da na hrvatsko-ugarsko prijestolje dođu napuljski Anžuvinci. Da im osigura podršku u Dalmaciji, za splitskog je nadbiskupa 1297. imenovao franjevca Petra (1297. – 1324.), dotadašnjeg kapelana kraljice Marije, dok je zadarskog nadbiskupa Ivana (1291. – 1297.), koji je naginjao na stranu Andrije II. „Mlečanina“, premjestio u talijanski Trani i na njegovo mjesto imenovao franjevca Henrika iz Todija (1297. – 1299.). Usp. Thainer 1863: 113–114; Gams 1873: 420, 426; Eubel 1898: 484, 292.

¹² Kako je poznato, jubilarna godina (hebr. *jōbēl*: rog za sazivanje naroda) se u Starom zavjetu svečano slavila svake sedme i svake 49. godine, a nazivala se još oprosnom ili milosnom godinom. U toj su se godini oslobađali robovi i opraštali dugovi; zemlja je morala mirovati, a skupljati se moglo samo ono što je izraslo samo od sebe. Usp. Rebić 2002: 406.

Kako je poznato, oprost, koji je oslobađao od grijeha, u crkvi nije bio novost, jer je i prije bio udjeljivan, poglavito križarima i hodočasnicima u Svetu zemlju. Međutim, novost je bila u činjenici da se sada Rim, odnosno bazilika Sv. Petra, pojavio kao jedini izvor milosti te se, navodno na temelju stare predaje, počelo tvrditi da ta stoljetna godina treba ujedno biti i godina općeg oprosta. Premda Rimski kurija za takve tvrdnje nije imala povijesnih dokaza, jer se takvo što u Rimu nikada nije dogodilo, Bonifacije VIII. je ipak procijenio da vjernička očekivanja ne bi smjela ostati uzaludna, a pogotovo razočaravajuća; smatrao je da na njih treba odgovoriti. I doista, bulom *Antiquiorum habet digna fide relatio*, od 22. veljače 1300., papa je odgovorio na ta vjernička očekivanja te udijelio opći oprost „pro poenitentibus et confessis“ koji bi tijekom te godine obavili posjete apostolskim bazilikama Sv. Petra i Sv. Pavla: za Rimljane je bio propis trideset, a za strance petnaest posjeta. Takva duhovna povlastica dobivanja oprosta, prema odredbi Bonifacija VIII., vrijedila je svakih sto godina¹³. Da bi se ovjekovječila uspomena na taj značajni rimski događaj, znameniti je slikar Giotto (†1337.) prikazao Bonifacija VIII. kako iz lože Lateranske bazilike udjeljuje oprost, koji će nedugo zatim ući u memoriju pod nazivom „Jubilej“.

Ta prva jubilara godina i s njom povezani potpuni oprost imali su snažan odjek u kršćanskom svijetu. U Rim je sa svih strana pristizalo mnoštvo vjernika i znatno nadvisilo tadašnji mali broj rimskoga pučanstva (kroničar Ivan Villani donosi brojku od 200.000 nerimskih hodočasnika). Međutim, sve to hodočasničko mnoštvo, kao i brojke koje se oko toga navode, manje su značajni u odnosu na jednu drugu, bitniju stvar: da je papa mogao zagrabit i „riznicu milosti“ (*thesaurus Ecclesiae*) i udijeliti potpuni oprost grijeha, s jedne, i da se to udjeljivanje po prvi put dogodilo u Rimu, s druge strane. No unatoč toj povlastici, nijedan europski (i kršćanski!) vladar te jubilarne godine nije došao u Rim.

II. Od 1301. do 1303. godine

1. Nastavak sukoba s francuskim kraljem

Činilo se da su odnosi Bonifacija VIII. s Filipom Lijepim bili posve izgladjeni. Osim kanonizacije Luja IX., to je sugerirao i događaj od 27. lipnja 1298., kada su dvojica zaraćenih vladara, francuski i engleski, odložili oružje i, na temelju papine arbitražne odluke, potpisali primirje; taj diplomatski uspjeh ne umanjuje ni kasnija izjava francuskog dvora prema kojoj zasluga za tu arbitražnu odluku pripada „Benediktu Gaetaniju“ kao osobi, a ne kao papi Bonifaciju VIII.

Međutim, tri godine kasnije odnosi između pape i francuskog vladara ponovno su postali napeti, zapravo neizlječivo zatrovani; bule, koje je Bonifacije VIII. uslijed tih događaja objavio, nisu za francuskog vladara i njegove najbliže suradnike, ministre i savjetnike, značile ništa: u Francuskoj Filipa IV. one su bile poništene, obezvrijeđene, što više, krivotvorene.

2. Bule *Salvator mundi* i *Ausculta fili carissime*

Povod tim mučnim događajima bilo je imenovanje Bernarda Saisseta za biskupa u novoosnovanoj biskupiji Pamiers, koju je Bonifacije VIII. osnovao 1295., ne pitajući za to ni kralja ni biskupa Toulousa, od čije je biskupije dijelom odcijepljen Pamiers. Saisset, koji je prethodno bio opat u Saint-Antonin u Pamiersu, je 24. listopada 1301., zbog neopreznih i kritičkih izjava protiv kralja¹⁴ pozvan da odgovara pred Državnim vijećem. Protiv njega je zbog vrijeđanja kralja, pobune, veleizdaje, simonije i krivovjerja otvoren

¹³ Denzinger & Schönmetzer 1976: 278–279; Gligora & Catanzaro 1996: 40–53. Klement VI. (1342. – 1352.) je bulom *Unigenitus Dei Filius* (27. siječnja 1342.) – pozivajući se na *Levitiki zakonik* (25, 10): „Tu pedesetu godinu proglasite svetom. Zemljom proglasite oslobođenje svim njezinim stanovnicima. To neka vam bude jubilej, oproсна godina“ – skratio stogodišnje razdoblje te odlučio da se jubilara godina slavi svakih pedeset godina i, uz to, dvjema apostolskim bazilikama pridodao i treću, Sv. Ivana Lateranskoga, kao „caput et mater omnium ecclesiarum mundi“ (majku i glavu svih crkva na svijetu). Usp. Denzinger & Schönmetzer 1976: 301; Gligora & Catanzaro 1996: 54–61; Rendina 2005: 533–534.

¹⁴ Saisset je pred svojim gostima navodno izjavljivao da je kraljeva majka izvanbračna kći, da kraljevi predci nemaju nikakve veze s Karlom Velikim, da njime upravljaju njegovi dvorjani, da će se njegova dinastija s njime ugasiti itd.

sudski proces, a zatim je predan nadbiskupu Narbonnea koji ga je trebao staviti u zatvor (Guillemain 1994: 152–153; Torressani 2000: 339). Papa o tome nije ništa znao, nego mu je samo poslan izvještaj o procesu, sa zamolbom da svrgne i kazni biskupa Saisseta. Međutim, Bonifacije VIII. je reagirao sasvim suprotno te objavio bulu *Salvator mundi* (4. prosinca 1301.). Njome je, osim što je rezolutno zahtijevao Saissetovo oslobođenje te da mu se vrate oduzeta dobra, poništio sve povlastice koje je prethodno (tj. 1297.) udijelio Filipu IV. (među ostalim i onu da se kleru u slučajevima potrebe može nametnuti porez), jer su povrijeđeni sloboda i nepovredivost Crkve. Praktički, to je značilo reaktivizaciju bule *Clericis laicos*, koja je na francuskom području opet zadobila početnu snagu. Zajedno sa spomenutom bulom, Bonifacije je zakazao i sinodu francuskog klera, koja se treba održati za svetkovinu Svih svetih 1302. u Rimu: na sinodu su pozvani francuski biskupi, opati, kaptoli, teolozi i pravnici te opati Clunyja, Citeauxa i Premontrea; na njoj će se, prema papinoj zamisli, promotriti, izložiti, urediti i odrediti ono što bude korisno za slavu Božju i čast Svete stolice, za katoličku vjeru, za očuvanje crkvenih slobodina, za ispravljanje zloporaba i, naposljetku, za dobro upravljanje u francuskom kraljevstvu.

Samo dan kasnije, 5. prosinca, Bonifacije VIII. je objavio novu bulu, *Ausculata fili*, koja je ionako već vrlo zategnute odnose između francuskog vladara i pape još više zaoštrila. U toj buli, nakon kurtoaznog uvoda, papa odmah prelazi na bitno i francuskom kralju piše: *Poslušaj, sine, kao nauk, odredbe oca i učitelja koji na zemlji zauzima mjesto Onoga koji je jedini Učitelj i Gospodin*. A zatim slijedi njegova odlučna tvrdnja: *Nitko te, predragi sine, ne može uvjeriti da nemaš viših od sebe i da nisi podložan vrhovnoj glavi Crkve. Bog nas je, premda nedostojne, postavio iznad kraljeva i kraljevstava*. Nakon toga slijede druge pritužbe na račun francuskog vladara i njegovih zloporaba na crkvenom području, kao i podsjećanje na sinodu francuskog klera koja je zakazana za Svi svete u Rimu iduće godine (Guillemain 1994: 154–155).

2. 1. Manipulacije francuskog dvora

S ovom bulom, a poglavito navedenim riječima, sukob između kralja i pape, vještim se manevrom francuskog dvora s crkveno-pravnog premjestio na politički kolosijek, na kojem se Francuska Filipa IV. izuzetno dobro snalazila. Naime, potpomognut svojim ministrima i pravnim savjetnicima – kao što su Pierre Flote, Guillaume Nogaret i Pierre Dubois, koji su bili vrsni poznavatelji Rimskog prava – francuski je kralj taj sukob s papom posve izokrenuo u svoju korist: oslanjajući se na maksimum *rex in suo regno est imperator*, zaodjenuo je taj sukob u političko ruho u kojem su politička neovisnost i autonomija države odjednom izbili u prvi plan. Tako su se, gotovo preko noći, sudarile posve oprečne koncepcije: Filipova o politički neovisnoj i autonomnoj državi i Bonifacijeva o univerzalnoj državi (*Christianitas*) pod papinim vodstvom. Drugim riječima, sukobile su se dvije oprečne koncepcije: francuska o apsolutističkoj državi u nastajanju i papinska o teokratskoj državi, koju je Bonifacije, ugledajući se na Grgura VII. i osobito na Inocenta III., ponovo htio ostvariti.

Budući da je Bonifacije VIII. zastupao *teokratsku koncepciju* da ga je „Bog postavio iznad kraljeva i kraljevstava“, *Ausculata* se u Francuskoj nije smjela objaviti u njezinu izvornom obliku: izvorna je bula spaljena, a Pierre Flotte je umjesto nje razglasio jednu krivotvorinu (Martina 2004: 62), tj. „*Deum time*“, u kojoj se pod papinim imenom iznosi iskrivljen i pooštren sadržaj „navodne“ papine bule, među ostalim, i slijedeća rečenica: „*Želimo da znaš da si nam podložan u duhovnim i vremenitim stvarima*“. Da bi cijela stvar izgledala što uvjerljivije, s krivotvorinom *Deum time* je istovremeno razaslan i navodni kraljev pismeni odgovor papi u kojem se ističe misao kako kralj u svjetovnim/materijalnim stvarima nije nikome podložan: „*Sciat maxima tua fatuitas, in temporalibus nos alicui non subesse*“. Tako se – grubim krivotvorinama i smišljenim odgovorima, ukoliko: manipulacijom – obrađivalo francusko javno mnijenje, kako svjetovno tako i crkveno.

Bonifacije VIII. je tom grubom manipulacijom i političkim „igrokazom“ francuskog dvora bio zbunjen. I s pravom, jer su sukobi na relaciji pape-vladari u prošlosti nerijetko ostajali unutar dotičnih kancelarija i nisu izlazili u javu. Međutim, sada je taj sukob, i to u krivotvorenom obliku, izišao u javnost te je – po trgovima i crkvama, javnim i privatnim mjestima, ukoliko: posvuda – postao predmet javnih rasprava, u kojima se istodobno klicalo (kralju) i optuživalo (papu). Uviđajući da se radi o grubom izigravanju, papa je nastojao raščistiti i pojasniti svoju izjavu, kojom je želio kazati da je njegova nakana bila potvrditi neizravnu vlast Crkve oko vremenitih stvari „ratione peccati“ (iz razloga grijeha).

2. 2. Konzistorij u Anagniju

S nakanom da raščisti i pojasni stvar, papa je 25. lipnja 1302. sazvaio konzistorij u Anagniju, na koji su došli i poslanici francuskoga kralja. Prvi je na tom sastanku govorio kardinal-biskup Porta, Matej iz Acqasparte, bivši general franjevačkog reda. On se ponajprije osvrnuo na papine riječi iz *Ausculta filii* dajući time do znanja da dokument koji je predstavljen francuskoj javnosti nije autentičan, nego krivotvorina. Zatim je istaknuo da „u Crkvi, Kristovoj i Petrovoj lađi, postoji samo jedan upravitelj, samo jedna glava čije su zapovijedi svi dužni slušati i koji je gospodar svih stvari, vremenitih i duhovnih, onaj koji ima puninu vlasti“. Na kraju je još kazao: papa ima vlast također i u vremenitim stvarima *ratione peccati*.

Nakon njega riječ je uzeo Bonifacije VIII. Najprije je naveo riječi Svetoga pisma: „Ono što je Bog sastavio, čovjek neka ne rastavlja“ i odmah zatim nastavio govoriti o „jednom čovjeku“ koji je grubo narušio odnose između kralja i Crkve, aludirajući na Pierre Flotea. Kako je Flote bio slijep na jedno oko, papa je kazao kako ga je „Bog djelomično kaznio, osljepljujući njegovo tijelo kao što je slijep njegov duh“; zatim je dodao da je taj čovjek heretik jer je napravio jednu krivotvorinu optužujući papu da pretendira na izravnu vremenitu vlast. Potom je kazao i ovo: „Već je četrdeset godina kako proučavamo pravo i dobro znademo da postoje dvije vlasti koje je Bog odredio [...] Ne želimo uzurpirati kraljevu vlast, ali kralj ne može nijekati da nam nije podložan, kao svaki drugi vjernik, kada je u pitanju grijeh“.

Prisjećajući se svojih diplomatskih misija, koje je još kao kardinal i papin poslanik obavljao u Francuskoj, Bonifacije nije propustio u svom govoru istaknuti svoju osobnu naklonost prema „predileta filia Ecclesiae“, ali i podsjetiti slušateljstvo da su njegovi prethodnici svrgnuli trojicu francuskih kraljeva. I budući da se (sadašnji) kralj okaljao još težim prijestupima nego oni, onda bi trebao znati da ga papa može svrgnuti kao slugu („sicut unum garcionem“).

U tom ozračju napetosti s jedne i druge strane, u Rimu se 1. studenoga 1302. sastala zakazana sinoda francuskog klera na koju je pristiglo 40 biskupa i 6 opata. Većinski dio sinodalaca potjecao je s područja koja nisu bila pod vlašću francuskog kralja; među sudionicima je bio i nadbiskup Bordeauxa, Bertrand de Got (budući Klement V.). Na kraju sinode, 18. studenoga, na blagdan Posvete bazilike sv. Petra i Pavla, Bonifacije VIII. je objavio *Unam Sanctam*.

3. Bula *Unam Sanctam*

Riječ je o dogmatskom dokumentu, napisanom uzvišenim tonom i svečanim stilom, u kojem se isprepleću navodi iz Evanđelja, odredbe Grgura VII., sv. Bernarda, Inocenta III. i IV. Njegov se sadržaj može sažeti u četiri bitne točke:

- postoji samo jedna, sveta, katolička i apostolska Crkva, izvan koje nema spasenja: glava te Crkve je Krist, a njegov namjesnik na zemlji je papa;
- Crkvi su povjerena dva mača: duhovni i vremeniti (*gladius spiritualis et materialis*); prvim raspolaže duhovna vlast, a drugim se služe vladari, ali na način da to bude na dobro Crkve i u skladu s uputama koje im daje duhovna vlast;
- Stvoritelj je sve tako uredio da se niže podlaže višemu; sukladno tome, vremenita ili svjetovna vlast mora biti podređena duhovnoj koja je izvrsnija: duhovna postavlja svjetovnu i sudi joj, ako skrene s puta pravednosti, a duhovnoj sudi samo Bog; tko se protivi duhovnoj vlasti, protivi se Bogu;
- i kao zaključak: „Izjavljujemo, tvrdimo i određujemo da je svako ljudsko stvorenje, u pogledu spasenja, u svemu podložno rimskom biskupu“ (*Porro subesse Romano Pontifici omni humanae creaturae declaramus, dicimus, difinimus omnino esse de necessitate salutis*)¹⁵.

Premda *Unam Sanctam* ne donosi ništa novo i posebno, jer je Bonifacije VIII. u njoj samo sažeto i na svečan način iznio shvaćanje koje je i prije postojalo, francuski je dvor i to protumačio kao prijetnju kojom se ugrožava sloboda i neovisnost francuske države. Kao i u slučaju *Ausculta filii*, tako su kraljevi suradnici i

¹⁵ Denzinger & Schönmetzer 1976: 279–281; Guillemain 1994: 158–160; Torressani 2000: 340; Mezzadri 2001: 51–52; Martina 2004: 62–63; Saraco 2018: 131.

s ovom bulom nastojali deformirati i iskriviti papinu misao na način da su njegove riječi, koje su imale posve teološki smisao i značenje, počeli tumačiti isključivo u „feudalnom ključu“ tvrdeći da papa sebi prisvaja izravnu vlast i u vremenitim/svjetovnim pitanjima.

Bonifacije VIII. je, međutim, odlučno reagirao: ustao je protiv iskrivljivanja njegovih misli, s jedne, te izjavio da ne pretendira uzimati išta što spada u svjetovnu vlast, s druge strane. U svjetovna i politička pitanja papa se upliće jedino onda kad mora ustati u obranu vjere i morala, što se podrazumijevalo pod ondašnjim izrazom „zbog grijeha“ (*ratione peccati*).

No jedna rečenica u buli, o kojoj se najviše raspravljalo, zaslužuje posebnu pažnju: „*Duhovna vlast postavlja vremenitu*“ (*Spiritualis potestas terrenam potestas instituere habet*). No, osim pažnje, potrebno je i pojašnjenje: izraz „postavlja“ (*instituere habet*) za Bonifacija VIII. nije značilo podijeliti vladarima naravnu zakonitost, nego zakonitost višega, nadnaravnoga, reda povezanu s obredom pomazanja. Zastupnici tzv. „političkog augustinizma“, a Bonifacije VIII. je njegov izraziti sljedbenik, smatrali su i poganske vladare zakonitima, ali ipak u nekom nižem (nesavršenom) smislu, iz razloga što su svi ljudi, kako su smatrali zastupnici spomenutog smjera, pozvani u viši (nadnaravni) red.

4. Atentat na Bonifacija VIII. i njegova smrt

Dok su se Francuskom širile najogavnije optužbe i klevete protiv Bonifacija VIII., on se nalazio u rodnom Anagniju, gdje se povukao zbog velikih vrućina koje su vladale u Rimu. No i tu su ga dostigle vijesti o klevetničkoj i raskolničkoj djelatnosti u Francuskoj. Osjetio se ponukanim i napisao pismo francuskom kralju u kojem je izrazio zaprepaštenje i bol zbog kleveta koje o njemu kruže u njegovu kraljevstvu. Međutim, nije ni slutio da je jedna skupina po kraljevu nalogu i pod vodstvom papinih starih neprijatelja Vilima Nogareta i Šare Colonne, već došla u Italiju i krenula u Anagni, s namjerom da izvede „atentat“¹⁶ na Bonifacija VIII.: namjera im je bila uhititi papu i dovesti ga u Francusku, gdje bi mu se sudilo na koncilu koji će kralj sazvati.

Ta je skupina, predvođena Nogaretom, u zoru 7. rujna 1303., ušla u grad te po gradskim ulicama stala izvikivati: „Živio francuski kralj! Živjeli Colonne!“ Nakon što su ušli u papinu palaču, papina se pratnja razbježala, a uz njega su ostala samo dvojica kardinala. Prije nego su razbojnici upali u njegove odaje, papa se obukao u svečano papinsko ruho te u ruke uzeo križ i ključeve, insignije Petrove vlasti: smatrao je, ako ga ubiju, time će razvidno pokazati da su svetogrdnici. Nakon što su upali u papine odaje, razbojnici su Bonifacija VIII. obasipali pogrđnim izrazima i prijetnjama, ali se ipak nisu usudili staviti ruke na njega¹⁷. Među tim uvredama i prijetnjama bili su zahtijevali da se odreče službe, ali papa je samo šutio.

Papu su držali zarobljenog tri dana i vijećali što s njime učiniti: pogubiti ga ili odvesti u Francusku na suđenje. U međuvremenu, u zoru trećega dana, konačno su se pokrenuli i građani Anagnija te oslobodili Bonifacija VIII. Razbojnici su se razbježali, a papa se nakon nekoliko dana vratio u Rim.

No nije dugo poživio. Već je bio star i boležljiv, a zbog neviđenog događaja duboko potresen i ponižen. U takvom psiho-fizičkom stanju, samo dvadesetak dana nakon povratka u Rim, je i umro, točnije 11. listopada 1303., te pokopan u grob koji je unaprijed pripremio za sebe u bazilici Sv. Petra (Bihlmeyer & Tuechle 1990: 31; Guillemain 1994: 165–168; Martina 2004: 63).

5. Optužbe protiv Bonifacija VIII.

Bonifacije VIII. je jedan od papa koji je ne samo za života nego i poslije smrti najviše ozloglašavan i klevetan. Sve optužbe na njegov račun mogle bi se svesti u dvije kategorije: optužbe etičko-doktrinarnog karaktera i one političko-religioznog karaktera.

¹⁶ Upravo tu riječ „atentat“ je godinu dana poslije napada na papu u Anagniju upotrijebio vođa francuske ekspedicije, Vilim Nogaret. Usp. Guillemain 1994: 182.

¹⁷ Nemali broj autora navodi da je Bonifacije VIII. tada bio i fizički zlostavljan te da je dobio zaušnicu (tzv. *schiaffo di Anagni*: pljuska u Anagniju). Međutim, Englez William iz Hundlabyja, opunomoćenik biskupa iz Lincolna i očevidac toga događaja, izvještava kako je „Šara htio ubiti papu, ali su ga drugi zadržali pa mu nije nanio nikakvu osobnu povredu“. Nitko od suvremenika ne spominje „pljusku iz Anagnija“, što znači da se radi o izmišljotini, jednoj od mnogih kako u crkvenoj tako i u svjetovnoj povijesti. Usp. Mezzadri 2001: 53; Saraco 2018: 132.

Glavni pokretači prvih bila su dvojica kardinala iz obitelji Colonna (Jakov i Petar) i njima bliski krugovi, osobito nakon što su bili svrgnuti, a njihova utvrda Palestrina razorena. Iz njihovih je krugova proizišao i *Proglas iz Lunghezze* u kojem se tvrdi da je odreknuće Celestina V. nevaljano i protivno kanonskom pravu, što bi samim time značilo da Bonifacije VIII. ne bi bio zakoniti papa.

Na Colonne su se nadovezali Francuzi koji su (14. srpnja 1303.) iznijeli ništa manje nego 29 optužnica, u kojima se iznose razne i neutemeljene optužbe na Bonifacijev račun, među ostalim: da ne vjeruje u vječni (zagrobni) život, u besmrtnost duše, u transsubstancijaciju u euharistiji, da smatra kako bludnost nije grijeh, da posjeduje osobnog demona, da je sodomist i ubojica, da je prekršio ispovjednu tajnu, da je mučki usmrtio svoga prethodnika; praktično, da nije pastir kojemu je stalo do spasenja duša, nego do njihove propasti. Pozivanje na koncil protiv njega motivirano je idejom da je kralj politički i vjerski branitelj francuskog naroda.

Klevete protiv Bonifacija nisu prestale ni nakon njegove smrti. Kao i za života, ponovno su glavni pokretači tih kleveta bili francuski krugovi, čiji su glavni širitelji bili samostan St. Denis, dominikanci oko pape Ivana XXII. (1316. – 1334.) i Pariško sveučilište (Sorbona). Glasoviti rektor toga sveučilišta Pierre d'Ailly (lat. *Petrus de Alliaco*, † 1420.), u životopisu Celestina V., ne ustručava se Bonifacija VIII. nazvati „drugim Herodom“, za čija je nedjela i Ciceronova elokvencija manjkava: „*Sed pro pudor! Sic Bonifatius ille, alter Herodes, Petrum servabat in carcere [...] O vere horrenda sententia, imo vere Herodiana saevitia [...] Certe ad hoc monstruosum facinus invalida nostra deficit lingua, ad quo etiam nec Ciceronis eloquentia sufficeret*“ (Bock 1952: 254).

Optužbe za herezu u novije su vrijeme obnovili njemački povjesničari Karl Rober Wenck († 1927.), Richard Scholz († 1946.) i Robert Davidsohn († 1937.) koji tvrde da je Gaetani za vrijeme studija u Parizu (premda je vrlo dvojbeno da je on ondje ikada studirao), bio navodno očaran averoizmom Sigierija Brabantea († 1282.), flamanskog filozofa i profesora na Pariškom sveučilištu¹⁸. To bi, prema njima, samo potvrdilo i ojačalo sve one optužbe koje su se navodno pripisivale papi Bonifaciju koje su se odnosile na besmrtnost duše, na uskrsnuće i euharistiju. No sve te neutemeljene pretpostavke i maštarije argumentirano su pobili i odbacili drugi njemački povjesničari, poglavito Robert Holtzmann i Ludwig Möhler (Mezzadri 2001: 46–47).

Zaključak

Pontifikat Bonifacija VIII. jedan je, kako rekosmo u uvodu, od značajnijih u crkvenoj povijesti. Od izbora za papu pa sve do smrti Bonifacije je stalno bio u nekim napetostima. Bez obzira je li se radilo o franjevačkim spiritualcima, obitelji Colonna ili francuskom kralju Filipu IV., njegovo je ponašanje uvijek bilo ravnomjerno, isto, na visini svoga poslanja: zapovjedničko, neuobičajeno tvrdo i nepopustljivo. Ne vodeći previše računa o konkretnim povijesnim okolnostima, zanosio se i nadahnjivao idejom o vrhovnoj vlasti nad svim katoličkim kraljevstvima, ideja koju je trasirao i provodio njegov prethodnik Inocent III. i drugi srednjovjekovni velikani na papinskoj stolici, kojima su razni europski vladari davali u feud i vlastita kraljevstva (kao i naš Dmitar Zvonimir papi Grguru VII.). Međutim, previdio je jednu bitnu stvar: ono što je bilo moguće Inocentu III. početkom 13. stoljeća to samo stoljeće kasnije više nije bilo moguće, jer se Bonifacijev pontifikat odvijao u bitno drugačijim povijesnim okolnostima: naspram Inocentove srednjovjekovne *respublica christiana*, u Bonifacijevo se vrijeme na europskoj pozornici javlja nacionalni zanos i „moderna država“ u kojoj je kralj *imperator in suo regno*, toliki da je već bila izlišna izjava kojom se još zanosio papa Leon X. kada je u prigodi krunjenja cara Karla V. napisao: „Kao što su na nebu dvije zvijezde, sunce i mjesec, koje zasjenjuju sve ostale zvijezde, tako na zemlji postoje dva dostojanstva, papa i car, kojima su podložni i duguju poslušnost svi ostali knezovi“ (L. Pastor, *Storia dei papi*, sv. IV, 298); naspram dvaju moćnih mačeva (*spiritualis et materialis*) u Inocentovoj ruci, u Bonifacijevo se doba javlja goropadni *regalizam* koji, po savjetu i pod vodstvom državnih i kraljevih *legista*, formiranih na novim sveučilištima i osposobljenih za dijalektičku instrumentalizaciju, ne preza čak ni od političke propagande u kojoj je, za interese države i kralja, dopušteno kanonske propise flagrantno kršiti, a papinske akte (bule) i odredbe (izopćenja) blokirati, njihovu objavu zabraniti i, što više, falsificirati. Stoga, imaju li se u vidu povijesne okolnosti u kojima se

¹⁸ O Sigijeriju usp. Coccia, 2004; Di Brabante 2007.

srednjevjekovna ideja o jedinstvenoj kršćanskoj državi (*christianitas*), pod papinim i carevim patronatom, mrvu u razne nacionalne i pokrajinske Crkve, podvrgnute svjetovnim vlastima, u kojima vladar ili knez, uz državne, kontrolira i crkvene poslove, onda nam Bonifacijeva *Clericis laicos* postaje razumljiva, a *Ausculat filii* neizbježna. Ima li se u vidu da apsolutistički plašt francuskog vladara teži sve pokriti i nadzirati, da ne dopušta bilo kakvu neovisnost, također i na crkvenom području, onda se rezolutna *Unam Sanctam* pojavljuje kao posve opravdana. Svakako, Bonifacije VIII. se u crkvenim stvarima nije pogađao niti kolebao, a najmanje dodvoravao. Što bi bilo da je na njegovu mjestu bio neiskusni Celestin V., teško je pretpostaviti. No Bonifacije VIII. je bio gordi i nesavitljivi papa koji je za ideale kojima se hranio legao u grob, baš kao i njegov davni prethodnik, apostol Petar.

Literatura

- Andreoli et al. 1993 B. Andreoli et al. (eds.), *I papi e gli antipapi. La storia della Chiesa attraverso i profili biografici e le immagini dei suoi pontefici*, Strumenti TEA, Torino, 1993.
- Bihlmeyer & Tuechle 1990 K. Bihlmeyer & H. Tuechle, *Storia della Chiesa, vol. III, L'epoca delle riforme*, Morcelliana, Brescia, 1990⁹, 25–32.
- Bock 1952 F. Bock, "Bonifacio VIII nella storiografia francese", u: *Rivista della Storia della Chiesa in Italia* 6, 1952, 248–259.
- Cardini & Montesano 2006 F. Cardini & M. Montesano, *Storia Medievale, Le Monier Università*, Firenze, 2006.
- Coccia 2004 E. Coccia, *La trasparenza delle immagini. Averroè e l'averroismo*, Bruno Mondadori, Milano, 2004.
- Costa 1997 F. Costa, "Jacopone da Todi (†1306)", u: *Mistici francescani. Secolo XIV*, vol. II, Editrici Francescane, Milano, 1997.
- Denifle 1889 H. Denifle, "Die Denkschriften der Colonna gegen Bonifaz VIII. und der Cardinäle gegen die Colonna", u: *Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters* 5, 1889.
- Denzinger & Schönmetzer 1976 H. Denzinger & A. Schönmetzer, *Enchiridion Symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Herder, Barcinone – Friburgi Brisgoviae – Romae, 1976.
- Di Brabante 2007 Sigieri Di Brabante, *Anima dell'uomo*, Traduzione italiana a cura di A. Petagine, Bonpiani, Milano, 2007.
- Eubel 1898 C. Eubel, *Hierarchia catholica Medii Aevi*, sv. I, Monasterii, 1898.
- Fumi & Cerlini 1914 L. Fumi & A. Cerlini, "Una continuazione orvietana della Cronaca di Martin Polono", u: *Archivio Muratoriano* 14, 1914), 121–122.
- Gams 1873 P. B. Gams, *Series episcoporum Ecclesiae catholicae, quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo*, Ratisbonae, 1873.
- Gligora & Catanzaro 1996 F. Gligora & B. Catanzaro, *Anni santi. I giubilei dal 1300 al 2000*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1996.
- Guillemain 1994 B. Guillemain, "Bonifacio VIII e la teocrazia pontificia", u: A. Fliche & V. Martin, *Storia della Chiesa*, vol. XI, Edizioni San Paolo, Cinsello Balsamo, Milano, 1994.
- Jedin 1993 H. Jedin, *Velika povijest Crkve*, sv. III/II, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.
- Kelly 1995 J. N. D. Kelly, *Vite dei papi. Le biografie degli uomini che guidarono 2000 anni di storia della Chiesa*, Piemme, Casale Monferrato, 1995.
- Kottje & Moeler 2008 R. Kottje & B. Moeler, *Ekumenska povijest Crkve*, sv. 2, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, Zagreb, 2008.
- Kovačić 2004 S. Kovačić, *Kršćanstvo i Crkva u starom i srednjemu vijeku*, Verbum, Split, 2004.
- Martina 2004 G. Martina, *Storia della Chiesa da Lutero ai nostri giorni: L'età della Riforma*, vol. 1, Morcelliana, Brescia, 2004⁴.
- Mezzadri 2001 L. Mezzadri, *Storia della Chiesa tra Medioevo ed Epoca Moderna 1. Dalla crisi della Cristianità alle Riforme*, CLV-Edizioni, Roma, 2001, 45–54.
- Mezzadri & Lovison 2002 L. Mezzadri & F. Lovison, *Storia della Chiesa tra Medioevo ed Epoca Moderna 4. Fonti e approfondimenti (1294–1492)*, CLV-Edizioni, Roma, 2002.

- Pio 2002 B. Pio, "La propaganda politica nel contenzioso tra Bonifacio VIII e i Colonna", u: *La propaganda politica nel basso Medioevo* (Atti del XXXVIII Convegno storico internazionale, Todi, 14-17 ottobre 2001), Cisam, Spoleto, 2002.
- Rebić 2002 A. Rebić (ur.), *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002.
- Rendina 2005 Cl. Rendina, *I papi. Storie e segreti*, Newton & Compton editori, Roma, 2005⁸.
- Saraco 2018 A. Saraco, *Lineamenti di storia della Chiesa medievale e moderna. Dall'iconoclastia all'espansione missionaria (secc. VIII-XVII)*, D'Ettoris Editori, Crotona, 2018, 127-132.
- Scholz 1903 R. Scholz, *Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schönen und Bonifaz VIII.*, Stuttgart, 1903.
- Thainer 1863 A. Thainer, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, sv. I, Romae, 1863.
- Thomas et al. 1884 - 1907 A. Thomas, M. Faucon & G. Digard (a cura di), *Les registres de Boniface VIII (1294-1303)*, Paris, 1884 - 1907.
- Tolić 1999 Ž. Tolić, *I francescani nella diocesi di Sebenico tra medioevo ed età moderna (dal 1298 al 1517)*, (Dissertatio ad Doctoratum in Facultate Historiae ecclesiasticae Pontificiae Universitatis Gregorianaе), Romae, 1999.
- Torressani 2000 A. Torressani, *Storia della Chiesa. Dalla comunità di Gerusalemme al Giubileo 2000*, Edizioni Ares, Milano, 2000.